

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ

УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У 2021/2022 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Динаміка розвитку людства потребує вироблення у здобувачів освіти затребуваних життєвих умінь для подолання викликів сучасного соціуму. Розвиток аналітичного й критичного мислення, креативності, ініціативності, навичок комплексного розв'язання проблем, формування потреби активного самонавчання впродовж життя, виховання мовної стійкості, стресостійкості, гнучкості взаємопов'язані з формуванням компетентного мовця, національно свідомої, цілісної особистості.

Навчати мови – це передусім формувати в учнів уміння усвідомлювати й доцільно використовувати багатство її виражальних засобів, виробити потребу здобувати інформацію з різних джерел, оцінювати й використовувати її для ефективної комунікації, висловлювати й відповідально обстоювати власну думку й позицію відповідно до ситуації спілкування.

Зважаючи на це для успішної соціалізації здобувачі освіти мають усвідомити потребу в щоденному послуговуванні державною мовою, виявляти ціннісне ставлення до неї, розглядати майстерне володіння мовою як необхідну умову самореалізації в усіх життєвих сферах.

Соціалізації та громадянській активності здобувачів освіти, їхньому академічному поступові в здобутті освіти, вмотивованості до навчання, свідомому вибору подальшого життєвого шляху сприятиме перехід освіти до школи формування компетентностей, потрібних у XXI сторіччі.

У вересні 2020 року Кабінетом Міністрів України затверджено Державний стандарт базової середньої освіти. Державний документ ґрунтується на Законі України «Про освіту». Перелік ключових компетентностей та вмінь у Державному стандарті визначено з урахуванням «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», але доповнено з урахуванням викликів сучасного суспільства.

Державний стандарт визначає мету та принципи освітнього процесу в закладах базової середньої освіти, дає загальну характеристику змісту навчання, містить вимоги до обов'язкових результатів навчання й орієнтири для оцінювання їх. Документ відображає ключові компетентності, які мають бути сформовані у школярів після закінчення кожного з двох циклів – адаптаційного (5-6 класи) і базового предметного навчання (7-9 класи).

Для всіх ключових компетентностей у документі визначено вміння, що є наскрізними. Це, зокрема, читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно й письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творча діяльність, ініціативність, уміння конструктивно керувати емоціями, оцінювання ризиків, розв'язування проблем, здатність співпрацювати з іншими людьми.

У Державному стандарті визначено зміст ключової компетентності «вільне володіння державною мовою», обов'язкові результати навчання здобувачів освіти відповідно до засад та принципів Концепції НУШ. Ці результати буде застосовано для здобувачів базової середньої освіти, починаючи з вересня 2022 року. Тобто за новим стандартом розпочнуть навчання ті учні, які зараз є третьокласниками Нової української школи.

Державний стандарт базової середньої освіти оприлюднено на сайті Кабінету Міністрів за покликанням:

[https://www.kmu.gov.ua/.../pro-deyaki-pitannya-derzhavnih....](https://www.kmu.gov.ua/.../pro-deyaki-pitannya-derzhavnih...)

Тож 2021/2022 навчальний рік є перехідним між дією чинного Державного стандарту і впровадженням нового державного документа. Упродовж року вивчення української мови здійснюватиметься за чинними програмами:

у 5 – 9 класах за навчальною програмою: Українська мова. 5 – 9 класи.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 №804);

у 10 класі – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407;

в 11 класі – за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021, крім рівня стандарту; рівень стандарту – зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 14.07.2016 № 826.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН України за покликанням: <https://mon.gov.ua/.../zagalna.../navchalni-programi>.

Держстандарт є основою для створення нових освітніх програм (типової й модельних навчальних програм з української мови). Постає необхідність мобілізації наукового потенціалу, досвіду вчителів-практиків для створення, розроблення й пілотування нових навчально-методичних матеріалів.

З огляду на формування особистості компетентного учня, важливо спрямовувати зусилля на становленні компетентного мовця й компетентного читача. Необхідність цієї роботи підтверджують дані запровадженого й підтримуваного Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) міжнародного дослідження якості освіти PISA, у якому Україна вперше взяла участь у 2018 році. Дослідження якості освіти PISA створює умови для змін і реформування вітчизняної освітньої системи на основі обміну досвідом із країнами-учасницями міжнародного дослідження, спираючись на власні культурні й освітні традиції.

Дослідженням PISA поставлено за мету визначити рівень розвитку здатності підлітків читати, розуміти й інтерпретувати різноманітні тексти, зміст яких може бути корисним щодня; оцінити, як учні зможуть оперувати навчальними здобутками в ситуаціях можливих життєвих труднощів і викликів. Конкретні показники результатів виконання завдань для учасників дослідження дають змогу стверджувати, що базового рівня читацької грамотності не досягли 25,9 % українських учнів. Менше 4 % учасників проєкту досягли найвищого рівня. Кожен четвертий 15-річний учень в Україні має низький рівень читацької грамотності. Отже, наші учні за рівнем розвитку читацької компетентності відстають від середнього рівня порівняно з країнами-учасницями орієнтовно на один рік.

Варто зазначити, що міжнародне дослідження PISA має на меті не оцінювання засвоєння шкільної програми учнями, а їхню здатність застосовувати навчальні здобутки в життєвих ситуаціях і вимірює сформованість читацької грамотності, що передбачає досягнення базового рівня читацької компетентності здобувачів освіти.

У національному звіті PISA-2018 наведено таке тлумачення терміна читацька грамотність – «це здатність учня / студента сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати активну участь у житті суспільства» [Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с. URL : http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf, с. 93].

У процесі аналізу результатів сформованості читацької грамотності PISA-2018, найуживаніших помилок учасників проєкту можна визначити низку викликів, які стоять перед учителями-словесниками України. Передусім необхідно розвивати інтерес і любов учнів до **процесу читання, ретельно добирати для роботи на уроках української мови навчальні тексти різних видів і стилів мовлення, інформація й проблеми яких зацікавлять нинішніх учнів і відповідатимуть їхнім потребам й уподобанням**. Треба пропонувати завдання й запитання, які школярі зможуть застосовувати для знаходження способів розв'язання повсякденних життєвих проблем.

Наступний виклик – **технологічний**. В Україні оцінювання здійснювали у паперовому форматі, тому українські учасники не працювали із завданнями, що передбачали роботу з онлайн-текстами (завданнями на пошук та аналіз інформації з інтернет-джерел. PISA-2021 буде комп'ютеризованою). Необхідно взяти до уваги видозміни формату комп'ютерного варіанту PISA-2018, які відбулися в інших країнах:

- внесено електронні тексти;
- додано множинний текст (інтерпретація й узагальнення інформації із декількох відмінних одне від одного джерел);
- змін набула тематика текстів. Зміст багатьох текстів містить оцінку використання інформації в мережі Інтернет, зокрема розпізнавання достовірності сайтів і онлайн-документів.

Українські й закордонні вчені висловлюють думку, що високий рівень **читацької грамотності** є не лише основою для успіхів в інших галузях і напрямках освіти, а й передумовою для плідної участі в більшості сфер дорослого життя.

У цьому контексті загострюється необхідність створення умов для повноцінного розвитку компетентного мовця. У центрі освітнього процесу сьогодні – учень з його потребами, мотивами, цінностями, намірами. Тож опанування української мови повинно сприяти кращій соціалізації особистості, формуванню в неї вмінь ефективної комунікативної взаємодії. Здобувачі освіти мають засвоювати мовні явища й категорії не як щось абстрактне, обов'язкове для запам'ятання, а як інструментарій мовленнєвого вчинку. Важливо акцентувати не на розпізнаванні, класифікуванні мовних явищ, не на мовному розборі, а на правилах комунікативно доцільного використання одиниць усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зокрема приділяти увагу труднощам слововживання, складним випадкам

правопису, нормам узгодження мовних одиниць, культурі слова тощо. Завдання мають обов'язково передбачати й формування в учнів умінь оволодіння різними техніками і прийомами читання, що дають змогу ефективно працювати з інформацією, критично оцінювати й інтерпретувати її, розуміти текст і підтекст, створювати власні тексти різної жанрово-стильової належності тощо.

В українській лінгводидактиці склалася традиція реалізувати виховний потенціал навчального предмета шляхом роботи з текстовим дидактичним матеріалом, зміст яких спрямовано на формування патріотизму, ціннісного ставлення до мови, українського народу, рідного краю. Уривки творів, що застосовують як матеріал для вправ, спонукають учнів успішно взаємодіяти у процесі розв'язання типових для їхнього віку життєвих проблем, адже учень (учениця) аналізує різні ситуації, висловлює власне ставлення до подій або вчинків, виділяє учасників спілкування, визначає їхні наміри; висловлює адекватні почуття і враження від почутого й прочитаного; засвоює морально-етичні й психологічні принципи спілкування і співпраці тощо.

Однак поза увагою вчителів почасти перебувають такі можливості тексту, як визначення головної й другорядної інформації, фіксування інформації різними способами, виконання логічних дій (аналіз, синтез, порівняння, класифікування, узагальнення, виявлення тези й доказів; добір власних аргументів; формулювання висновків), «переведення» тексту з одного стилю в інший; переведення тексту в інший формат: таблицю, схему, малюнок, а також естетика мови.

Особливим викликом 2021/2022 навчального року залишається проблема якісного надання освітніх послуг в умовах невпинного загострення епідемічної ситуації в країні.

Об'єктивна потреба в застосуванні нового педагогічного досвіду зумовила те, що в ключі найефективніших способів навчання онлайн зосереджується на розробленні вправ для набуття в учнів навичок онлайнного самостійного й командного виконання навчальних вправ, а також самостійного – вправ для поточного й підсумкового контролю освітніх результатів.

Оскільки навчання дистанційно може здійснюватися в синхронному і асинхронному режимах, то, відповідно, зміст і характер вправ, методичне забезпечення їх виконання повинні залежати від особливостей співпраці учня і вчителя в умовах цих двох режимів .

Синхронний режим, коли всі учасники освітнього процесу одночасно перебувають у вебсередовищі, передбачає співпрацю вчителя й учнів у

реальному часі. Це може бути відео-, аудіозв'язок, спілкування в чаті. Перевагою синхронності є одночасний зворотний зв'язок, миттєве залучення учасників у визначений час. Зворотний зв'язок має бути постійним і своєчасним. Ефективним є застосування інтерактивних вправ, розташованих на різноманітних електронних ресурсах, наприклад, LearningApps.org що спонукає учнів до повторення, узагальнення і систематизації знань, формування в них стійких умінь і навичок. Крім того, можливість відразу перевірити правильність виконання вправ і завдань спонукає здобувачів освіти до рефлексії.

Прикметною ознакою сучасного освітнього процесу є змішане навчання, що зумовлює поєднання традиційних і новітніх технологій, які в результаті їх поєднання й змішування допомагають реалізувати поставлені завдання. Змішане навчання передбачає зміщення акцентів із пасивного засвоєння знань до їх самостійного здобування, що сприяє розвитку самоосвітніх умінь здобувачів освіти. Необмежений доступ до інформації, у тому числі навчальної, що розміщена на різноманітних електронних носіях, уможливорює формування в здобувачів освіти вмінь працювати з інформацією.

У цих умовах відбувається зміна видів діяльності суб'єктів освітнього процесу: можна не просто прослухати новий матеріал у дистанційному режимі, а й обговорити його. Це формує в здобувачів освіти уміння працювати разом, аналітичні, комунікативні вміння, сприяє розвитку критичного мислення.

Учитель стає не ретранслятором навчальної інформації, а фасилітатором, консультантом, що докорінно змінює його функції в освітньому процесі;

ГОРОШКІНА О.М.,

доктор педагогічних наук,

професор, завідувачка відділу

навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

НОВОСЬОЛОВА В.І.,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник відділу

навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України